

ANTROJI DALIS

MOKSLAS, MENAS, LITERATŪRA

D R A U G A S

Saturday supplement

1992 m. birželio mėn. 20 d. / June 20, 1992

Nr. 121(25)

KERTINĖ PARAŠTĖ

EXPO '92: atidarytas Baltijos šalių paviljonas

Nuo šių metų balandžio 20 dienos Ispanijos mieste Sevilijoje vyksta pasaulinė paroda EXPO '92, skirta 500-osioms Amerikos atradimo metinėms. Tai žvilgsnis į praeitį ir į ateitį, optimistiškas demokratiškėjantis ir, nepaisant visų karų bei revoliucijų, žmoniškėjantis pasaulio vaizdas. Parodoje dalyvauja 141 valstybė, kelias pasaulinių organizacijų (Jungtinės Tautos, Europos Taryba ir kt.) bei didžiųjų pasaulio firmų.

Gegužės 4 dieną pagaliau lankytojas atvėrė duris Baltijos šalių paviljonas, kurį Ispanijos vyriausybė ir EXPO '92 vadovybė padovanojo Lietuvai, Latvijai ir Estijai. Anksčiau atidaryti parodos negalėjome, nes ispanų statybininkai baigė paskutiniuosius darbus ekspozicijos salėje tik kelios valandos prieš atidarymą. Todėl ir ceremonijų didelių nebuvo. Pakvietėme tik žurnalistus ir televiziją, įvyko spaudos konferencija, kurios metu papasakojome apie savo ekspoziciją, atsakėme į klausimus.

Paviljonas dar nėra iki galo užbaigtas: neužpildyta Latvijai skirta tuščia erdvė, nes latviai galutinai atsisakė dalyvauti tik gegužės 29 dieną. Tiesa, EXPO vadovybė dar neparandė vilties diplomatiniais kanalais prikalbinti juos atvykti. Tačiau paviljono interjero projektuotojas estų dailininkas Ando Keskula jau paruošė projektą minimali erdvi užpildyti, kurį numatėme įgyvendinti iki birželio 20 dienos. Tad oficialų atidarymą, į kurį kviesime EXPO '92 ir visų paviljonų vadovybę, numatome daryti birželio 23 dieną.

Mes neturėjome daug laiko pasirošti parodai, tačiau mūsų ekspozicija originali ir įdomi lankytojams. Rodome 17-19-ųjų

amžių Lietuvos žemėlapius iš profesorius V. Dargužo kolekcijos, senosios ir naujosios liaudies medžio skulptūros pavyzdžius, 18-ojo amžiaus pabaigos A. Vinkaus liaudies graviūras, gintaro su inklūzais kolekciją, taip pat šiek tiek archeologinių gintaro dirbinių ir unikalių gabalų. Lankytojai labai domisi mūsų ekspozicija, daug klausinėja, prašo informacinių leidinių, kurių, deja, dar neturime.

Estija parodoje eksponuoja savo tautinius drabužius ir meninius odos dirbinius. Salės viduryje sumontuoti televizijos ekranai rodo lietuvišką ir estišką programą, kuri pagal EXPO standartus dar nėra tobula. Tad parodoje atsisipindi daugiau į praeitį nukreiptas Lietuvos žvilgsnis. Tačiau ateitį lemia pats mūsų buvimas čia tokiu sunkiu šalies ekonomijai laikotarpiu. Dalyvavimas EXPO turi didelę politinę reikšmę. EXPO – tai miniatiūrinis pasaulis su visomis jo politinėmis struktūromis. Kiekvienas paviljonas – tai tam tikros šalies diplomatinė misija. Parodoje vyksta savitas diplomatinis žaidimas: lankytojai gali įsigyti EXPO pasus, į kuriuos dedami visų valstybių, dalyvaujančių parodoje, antspaudai, vyksta kiekvienos šalies tautinės dienos, lankosi jų vadovai. Mūsų tautinė diena – rugsėjo 6-oji. Laukiame atvykstant Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos pirmininko Vytauto Landsbergio, taip pat meninių kolektyvų, galinčių atstovauti Lietuvos kultūrai. Deja, lėšų tai dienai surengti neturime. Labai džiaugtumėmės, jei savo lėšomis panorėtų atvykti koks nors išeivijos meninis kolektyvas. Mes susitartume dėl salų, sutvarkytume akreditaciją. Tai būtų didelis indėlis į bendrą Lietuvos

Pilnutinė demokratija prie Baltijos jūros

Į Laisvę fondo studijų savaitę
Vilniuje ir Nidoje

JUOZAS BAUŽYS

(Tęsinsys iš praėjusio šeštadienio)

Opozicija pleška kaip laužas

Penktadienis, gegužės 15 diena Nidoje. Oras šiandien šiltas, o salėje darosi dar šilčiau, kai svarstoma tokia tema kaip „Politinė demokratija“. Pirminkauja Saulius Galadauskas.

Pirmuoju kalbėti buvo pakviestas filosofas Romualdas Ozolas, Aukščiausiosios Tarybos atstovas. Čikagos lietuviai kas savaitę girdi per lietuvišką radiją jo gana pesimistiškus pranešimus ir komentarus apie padėtį Lietuvoje. Į Nidą jis sakėsi išvykęs praėjusią naktį, po „konfrontacinio apogėjaus“ Parlamente. Šiomet, jis kalbėjo, turėtų baigtis valstybės atkūrimo etapas, išsiryškėjus nuolatinėje įtampoje, tarpusavio kovoje, bandymu nušalinti iš valdžios tuos žmones, kurie, nors ir perdirbtai pavidalais, dar atstovavo evoliucinei atkūrimo pradžiai, būtent pirmajai (Kazimieros Prunskienės) vyriausybei. Dabartinė Vagnoriaus vyriausybė įsitikino, žinybomis ir savivaldybėmis, kurios tebesielgia pagal senąją sistemą.

garsinimo darbą. Tačiau dėl visko čia reikia tartis iš anksto, todėl prašyčiau norinčius dalyvauti EXPO '92 kuo greičiau atsiliepti tel. (95) 447 0240, fax: (95) 446 2003.

Paroda veikia kasdien nuo 10 iki 22 (10) valandos. Mūsų čia dirba keturi žmonės. Jiems paeiliui dar tenka budėti naktimis, saugoti eksponatus, nes mūsų paviljonas – tai didžiulė plastikinė palapinė. Tiesa, jos išvaizda skystis negalime, ji atrodo gražiai.

Dauguma šalių parodoje turi ekonomines atstovybes. Į mus krepšiai įvairių šalių verslininkai, prašydami padėti užmegzti ryšius su partneriais Lietuvoje. Deja, mūsų verslo žmonės dar kiek nerangūs ir nepasinaudoja visomis galimybėmis, kurias teikia dalyvavimas EXPO. Jų pasiūlymų bei reklaminės informacijos taip pat laukiame. Taip pat laukiame visų norinčių apsilankyti mūsų paviljone.

Kornelijus Platelis

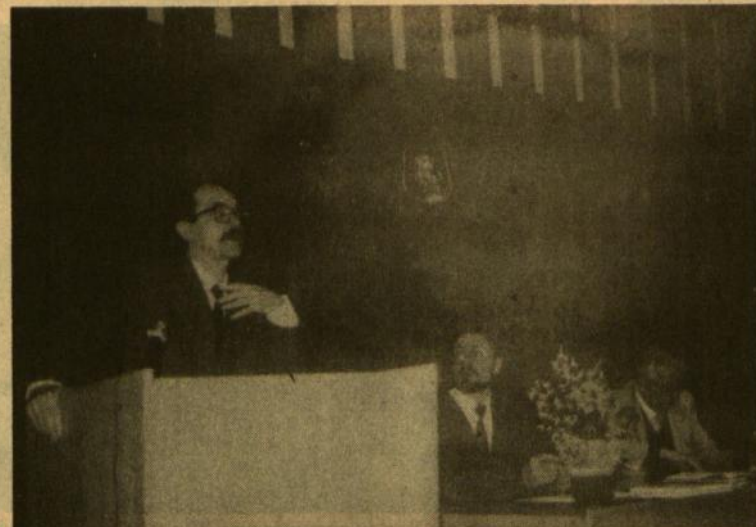
EXPO '92 Lietuvos sekcijos
generalinis įgaliotinis

Prelegento nuomone, parlamentas išklimpęs į referendumų balą ir ieškojimą būdų kaip išrinkti prezidentą. Kritika atsiranda ne prieš Landsbergį, bet iš viso prieš prezidento instituciją. Sovietinės okupacijos žymės dar giliai įsiveržusios į mūsų politinį gyvenimą; dar nepajėgiame kurti naujos tikrovės ant naujų ideologinių nuostatų. Kaip detektyvai mes vis dar ieškome, kas dėl visko kaltas. Irracionalumas yra pats baisiausias mūsų gyvenimo siaubas. Ir kuo toliau bandomės pesimistiškus pranešimus ir komentarus apie padėtį Lietuvoje. Į Nidą jis sakėsi išvykęs praėjusią naktį, po „konfrontacinio apogėjaus“ Parlamente. Šiomet, jis kalbėjo, turėtų baigtis valstybės atkūrimo etapas, išsiryškėjus nuolatinėje įtampoje, tarpusavio kovoje, bandymu nušalinti iš valdžios tuos žmones, kurie, nors ir perdirbtai pavidalais, dar atstovavo evoliucinei atkūrimo pradžiai, būtent pirmajai (Kazimieros Prunskienės) vyriausybei. Dabartinė Vagnoriaus vyriausybė įsitikino, žinybomis ir savivaldybėmis, kurios tebesielgia pagal senąją sistemą.

Į tokią pesimistišką Romualdo Ozolo užbaigą šokosi karštai reaguoti Aukščiausiosios Tarybos atstovas Algirdas Patackas, užklauskamas, kas per tos dvi paslaptingos jėgos esančios, kurios spaudžia Parlamentą ir jo atstovus. Kai Ozolas bandė aiškinti, kad ir pats Landsbergis yra tokių jėgų veikiamas – iš kairės ir dešinės – ir kai pirminkaujantis nebedavė tolimesnio žodžio Patackui, šis demonstratyviai pareiškė išėjimą iš salės. (Tai buvo gyvas pavyzdys, kaip elgiamasi Parlamento posėdžiuose.)

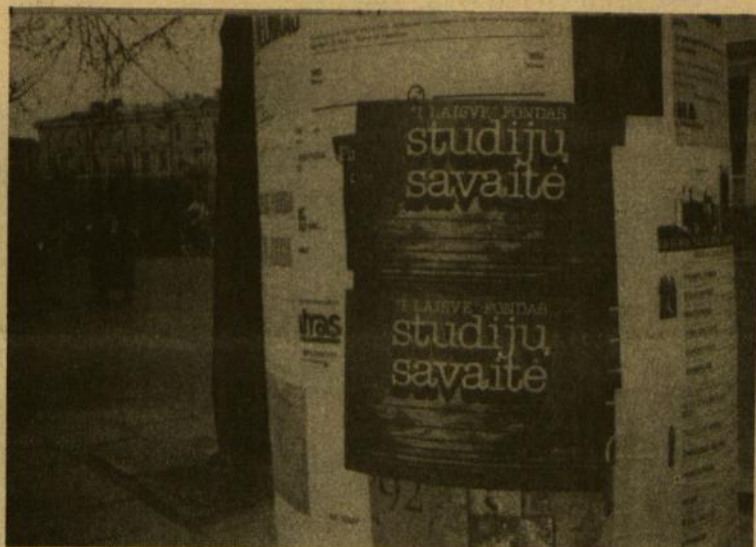
Į Romualdo Ozolo mintis reaguavo ir kiti klausytojai. Atsakydamas į klausimus, Ozolas pabrėžė, kad jis nenorėjęs gąsdinti, bet tik racionalizuoti dabartinę tikrovę. Landsbergis esąs atsparus visokiems spaudimams, bet čia buvo kalbama apie prezidentą ir valstybę kaip institucijas apskritai. Stokojame imuniteto prieš Rytus, ir tai yra mūsų destrukcija, o demokratiniai susitarimo principai mums dar visiškai neaiškūs.

Pakviečiamas kalbėti Vytautas Volertas iš JAV. Ir jis pradėjo pesimistine gaida: „Mane slegia toks didelis dramizmas, kurį jaučiu Lietuvoje“. Visose sampratose šiuo metu vyruoja valstybė, bet užmiršamas visuomenėje egzistuojantis žmogus – gyva ir mąstanti asmenybė. Kur žmogus ignoruojamas, kur vyrauja tik materialinių vertybių problemos, ten negalima ir demokratija. Lietuvoje iš viso demokratija niekad gerai nebuvo prigijusi. Tad ir dabar tam susipurdėjusiam demokratijos gemaliukui reikia pagalbos. Reikia ir savęs persiauklėjimo: esame slaviško charakterio šešelyje, mėgstame lengvai ir viešai demonstruoti savo emocijas, trūksta santūrumo. Tad ir opozicija Lietuvoje pleška kaip laužas. Rimta opozicija – valdžiai ir valstybei geras patarnavimas, bet dabartinė opozicija – pražūtis. Patys valstybę kuriame, patys ją ir griuname. Nekopijuokime demokratijos akiai iš Rytų

Į Laisvę fondo studijų savaitėje Nidoje kalba Romualdas Ozolas, prie stalo – Saulius Galadauskas ir Algis Raulinaitis.

Juozas Baužys nuotrauka

Į Laisvę fondo studijų savaitės Vilniuje ir Nidoje reklama Vilniaus gatvėje.

Juozas Baužys nuotrauka

ar Vakarų, auginkime ją lietuviškame klimate. Pabaigoje Volertas, į vatą nevyniodamas faktų, kalbėjo pavyzdžiais, kaip Lietuvos žmonės neturėtų elgtis nei Lietuvoje, nei atvykę į Vakarus.

Moderatorius Algis Raulinaitis, pažymėjęs, kad abu pranešimai vis dėlto buvo gana optimistiški, kvietė dalyvius įsijungti į diskusijas savo mintimis. Petras Vaitiekūnas, Aukščiausiosios Tarybos atstovas, akcentavo teisingumo atstatymo svarbą, pabrėžė, jog reikia politikų, kurie savo interesus dialogu derintų su kitais, reikia stabilumo ir bendrų

programų. Pas mus tuo tarpu yra dar tik fragmentinė demokratija.

Valdemaras Katkus, Aukščiausiosios Tarybos atstovas galvojo, kad dar ilgai truks, kol žmonės supras valdžios darbus, kaip ir kodėl daromi atskiri sprendimai, kol be baimės ir patys galės reikšti savo interesus valdžiai.

Juozas Kojelis siūlė skelbti desovietizaciją, surištą su visuotine amnestija buvusiems sovietinėms okupantų tarnams. Ši amnestija turėtų ateiti iš labiausiai nukentėjusių asmenų.

L. Dambrauskas – Amnesti-

jos dvasia būtų tautos susitaikymas ir suvienijimas.

L. Jakimavičius – Dabartiniai „deputatai“ neatstovauja visiems Lietuvos piliečiams. Tad problema yra pilietinės demokratijos kūrimas.

Vytautas Valiušaitis – Ir vėl nevyksta kalbėtis dienai skirtos temos rėmuose. Vis nukrypstame į šiandienos tikrovę, į kaltinimus valdžiai. Reikėtų į ją žvelgti atviresniu žvilgsniu. Juk patys Landsbergis išrinkome didele balsų dauguma, bet jau kitą dieną prasidėjo skilimas. Jei Lietuvos demokratinės darbo partijos žmonės atgailautų dėl savo praeities veiklos, gal ir pasitiekėjimas jais atsirastų. Reikia abipusių žingsnių nuosirdžiam susitarimui. Reikia teisingumo, bet negalima visko užmiršti, kas buvo, ir viską atleisti.

A. Raškinis – Kiekvienas galvojame, remdamiesi skirtingomis vertybėmis. Iš to – ar kalbamės pagal naudos filosofiją, ar pagal amžinųjų vertybių filosofiją – ir kyla visos problemos.

Romualdas Ozolas savo baigiamosiose pastabose pabrėžė, kad bet koks susitarimas negali būti amžinas: jis galioja tik iki naujo susitarimo. Kaltinote, kad kalbėjau pesimistiškai, bet visuomet optimizmo semiuosi iš giliausio pesimizmo. Tad optimistiškiau galvojanč, pilnutinės demokratijos pasiekime gal ir po 15, o ne po 25 metų.

Frakuotas elitas ar tauta?

Šeštadienio, paskutinės studijų dienos, tema – „Lietuvos konstitucija“. Šia tema kalbėjo du pagrindiniai pranešėjai: Vytautas Radžvilas, filosofas ir Liberalų partijos vadas, ir Kęstutis Lapinskas, Aukščiausiosios Tarybos atstovas.

Vytautas Radžvilas kalbėjo apie liberalų paruoštą konstitucijos projektą, bet, būdamas filosofu, bandė paliesti bendrąją filosofinę konstitucijos plotmę, iš jos pereidamas prie politinės ir teisinės. Pagal jo filosofinį įsiti-

(Nukelta į 2 psl.)

Į Laisvę fondo studijų savaitėje Nidoje: pianistė Neringa Burinskaitė, Klaipėdos konservatorijos dėstytoja, ir solistė Laimutė Stepaitienė iš JAV.

Antano Sutkaus nuotrauka

Šiame numeryje:

Lietuva EXPO '92 parodoje • Į laisvę fondo studijų savaitę Lietuvoje (2) • Pranė Aukštikalnytė-Jokimaitienė (1922–1989) • Pranės Aukštikalnytės eilėraščiai • Vytauto Pluko apsakymas • Lietuvos žemėlapių ir Amerikos lietuvių plakatai Balzeko Lietuvių kultūros muziejuje

Pilnutinė demokratija prie Baltijos jūros

(Atkelta iš 1 psl.)

kinima, šiuo metu dar neturime tikrovės. Iki šiol gyvenome ne-normaliomis sąlygomis, uždaryti savo viduje, ir šią nenormalią praeitį dabar reikia sutikrovinti. Senųjų principų nebeturime, reikia kurti naują ateitį.

Prezidento institucija yra suskaldžiusi Lietuvą į „patriotinę“ ir į „demokratinę“ puses. Kuriant valstybę, dažnai paaukamos žmonių teisės. O prelegento nuomone, žmogaus ir piliečių teisės turi būti besąlygiškai ginamos. Ta teise privalo remtis ir konstitucija. Jos paruošimas priklausys nuo politikų geros valios ir noro. Prelegentas apgailestavo, kad Aukščiausioji Taryba liberalų parengtą konstitucijos projektą ignoruoja. Buvo bandoma tuo reikalu susitarti su Sąjūdžiu, buvo jau pasiektas istorinis susitarimas, bet paskutiniu momentu Sąjūdis susitarimą sulaužęs.

Vytauto Radžvilo nuomone, gerą konstituciją sukurti galys tik „elitas“ (kas jis toks? — JB), nes paprasti Lietuvos žmonės to nesugebą suvokti. Po pranešimo kilo nemaža klausimų, į kuriuos Radžvilas maždaug taip suglaustai atsakė. Žmogaus teisės geriausiai gali ginti tik liberalizmas. Gaila, kad mūsų „patriotai“ remiasi minia. Įstatymus gali leisti ir diktatoriai, bet ne visuomet jie yra teisiškai paremti. Blogai, kad Aukščiausioji Taryba į Lietuvą žiūri savo akimis. Nauji seimo rinkimai dabar dar neduotų geresnių rezultatų, nes rinkimuose būtų vėl didelė demagogija, o visuomenės susiskaldymas esąs didelis.

Kęstutis Lapinskas, Aukščiausiosios Tarybos centro frakcijos atstovas, kalbėjo apie Parlamento komisijos parengtą konstitucijos projektą. Anot jo, 14 narių komisija atstovavo platesniems visuomenės sluoksniams. Ji ieškojo kompromisų ir sutarimo. Sąjūdžio projektas buvo priimtas dėmesin, liberalų nepriimtas. Šalia šių dar buvo Lietuvos demokratinės darbo partijos, JAV teisininkų ir kitokie projektai.

Prelegento nuomone, konstitucija yra visuomeninė sutartis ir ją parengti turi teisę tik tautos atstovai. Parengtą projektą galvojama rudenį atiduoti tautos referendumui. Orientavomės į Vakarų valstybių konstitucijų modelius ir į buvusias Lietuvos konstitucijas. Valdžios galios apribojamos. Parlamentas — įstatymų leidėjas su teise riboti ir vyriausybės galią. Prezidentas

Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos atstovas ir Užsienio reikalų komisijos pirmininkas dr. Emanuelis Zingeris kalba per atsisveikinimo vakarą į Laisvę fondo studijų savaitę Nidoje. Kazio Ambrozaičio nuotrauka

Folklorinis ansamblis koncertuoja Verkių rūmose prie Vilniaus į Laisvę fondo studijų savaitės atidarymą. Kazio Ambrozaičio nuotrauka

Būrys į Laisvę fondo studijų savaitės dalyvių Nidoje šių metų gegužės 14 dieną. Antano Sutkaus nuotrauka

turėtų daugiau galios negu 1922 konstitucijoje, bet negalėtų vartojamas, į lietuvišką — „ats-tovą“. Kęstutis Lapinskas atsakė, pažadėdamas, kad bus tariami su kalbininkais ir pakeitimas pasiūlytas komisijai.

Diskusijas pradėjo Arvydas Juozaitis. Jis pažymėjo, kad konstitucija nėra vien teisinis įstatymas. Joje turi atsispindėti

reikėtų pakeisti žodį „deputatas“, kuris dabar visų Lietuvoje vartojamas, į lietuvišką — „ats-tovą“. Kęstutis Lapinskas atsakė, pažadėdamas, kad bus tariami su kalbininkais ir pakeitimas pasiūlytas komisijai.

Diskusijas pradėjo Arvydas Juozaitis. Jis pažymėjo, kad konstitucija nėra vien teisinis įstatymas. Joje turi atsispindėti

I čia rašančio pastabą, jog

tautos idėja. Tuo atžvilgiu Parlamento komisijos projektas yra geresnis. Tačiau Juozaitis esąs už parlamentinę respubliką, nes per stiprūs prezidentiniai iğaliojimai galį save sunaikinti arba per daug išsiplesti.

Advokatas Jonas Kairevičius galvojo, kad negalima į konstitucijos rengimo problemas žiūrėti iš viršaus, iš „elito“ žvilgsnio, bet reikia žvelgti paprasto žmogaus galvosena. Žmonės Lietuvoje yra susirūpinę Lietuvos ateitimi, bet prelegentai apie tai nekalbėjo. Yra labai svarbu, kad konstitucija būtų kuo greičiau priimta. Dažnai mes užsivėlkame fraką, eidami darbo dirbti. Suprantame, kad prezidentas nėra aukščiausias geris, bet tai reikia sutvarkyti konstituciniu būdu.

Mindaugas Bložnelis — Konstitucijos projektuose mažai atstovaujama moralinių ir dvasinių vertybių sistema, žmogaus asmeniui ir lietuvių tautos kultūrai.

L. Janušys — Pasisakau už parlamentinę santvarką. Never-ta balsuoti už asmenį — prezidentą, nes kas tinka JAV, nebūtinai tinka Lietuvai. Juk iš prezidento lengvai gali atsirasti tvirtos rankos diktatorius, ypač pablogėjus ekonominei padėčiai. Be to, sukūrus parlamentinę respubliką, sutvirtėtų ir partijos.

Vytautas Radžvilas, atsiliepdamas į Bložnelio mintį, pabrėžė, kad dvasinėms vertybėms konstitucijoje ne vieta, nes tokiu būdu sutapatinama religija ir valstybė.

Kęstutis Lapinskas pabaigoje pažymėjo, kad konstitucijos

priėmimas pajėgs sumažinti esamą politinę įtampą, nes bus aiškiau, kas ir už ką atsakingas.

Gražiai pavykęs bandymas

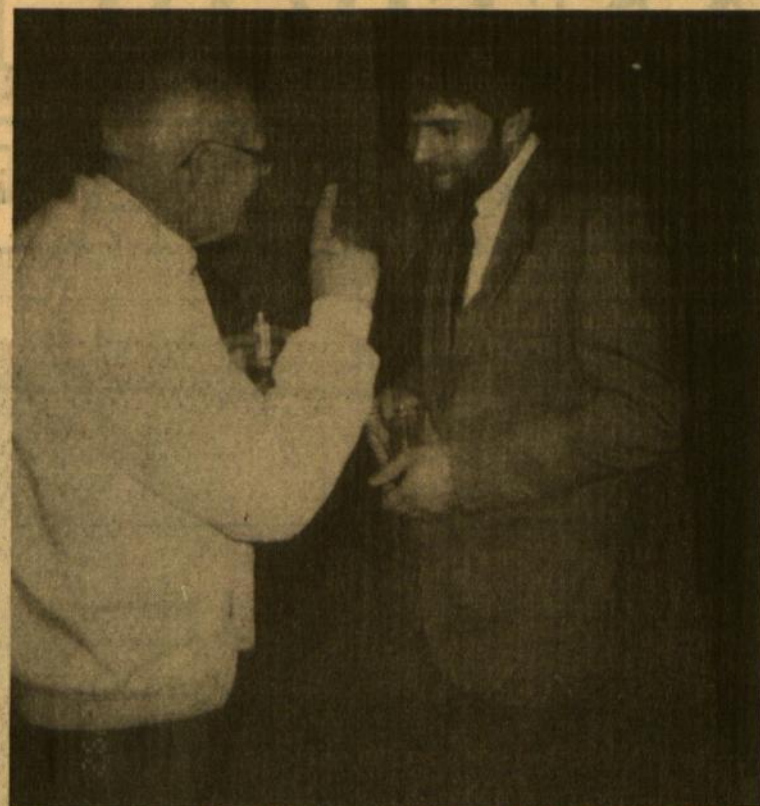
Studijų savaitės pabaigai dr. Adolfas Damušis buvo paprašytas pateikti iškeltų minčių susumavimą. Jis tai puikiai padarė, giliai išryškindamas svarstytus klausimus ir padarydamas išvadas „Į pilnutinę demokratiją“ idėjų šviesoje.

Ar laikyti šią studijų savaitę pasisekusia? Be abejo — ji buvo gerai Lietuvos į Laisvę fondo filialo narių suorganizuota, patraukė valdžios ir spaudos žmonių dėmesį. Tai buvo pirmasis ir pasisekęs bandymas, pasireiškęs tikrai demokratine dvasia praėjusiais svarstymais. Tiesa, kiekvienai dienai skirtosios temos jau nuo pat pirmojo prelegento nuslysdavo į aktualias šiandienines Lietuvos problemas bei pasireiškančius neigiamus gyvenimo faktus ir tik retkarčiais sugrįždavo į siūlomus „Pilnutinės demokratijos“ rėmus. Todėl, kad ir nenoromis, reikia sutikti, kad dar daug laiko reikės, kol Lietuvos politinis, socialinis, ekonominis ir net kultūrinis gyvenimas galės ištrinti senosios sistemos paliktus pėdsakus ir atvirom akim žvelgti į ateitį.

Savaitės metu buvo skiriama laiko ir kultūriniam bei pramoginiam momentui. Popietėmis apžiūrėjome Nidą, kurioje senoviška Kuršių Nerijos architektūra derinasi su naujais pastatais, pritaikytais gausiai atvykstantiems turistams. Buvo progų aplankyti ir Baltijos jūrą, kurioje paskutinėmis dienomis nar-suoliai net maudytis išdriso. Autobusu aplankėme ir Juodkrantę, jos Raganų kalną. Vieną popietę buvo rodomi dokumentiniai filmai iš praėjusių metų įvykių Lietuvoje. Reikėjo dar ir paposėdžiai savais į Laisvę fondo reikalais.

Vakaraais „Jūratės“ viešbučio salėje vykdavo meniniai renginiai. Trečiadienio literatūros ir poezijos vakaro programoje savo kūrinius skaitė poetas Vytautas Rubavičius, rašytojas Vytautas Volertas, poetas Leonas Narbutas, o aktorė Olita Dautartaitė deklamavo išsivijęs poetų poezijos posmus.

Penktadienio vakaro koncerte dalyvavo Nidos folkloro ansamblis, vadovaujamas Laimos Ruzgailaitės, atlikęs Liudviko Rėzos ir senas žemaičių dainas. K. V. Banaičio ir Stasio Šimkaus kūrinius dainavo solistė Laimutė Stepaitienė iš JAV, akompanuojant Klaipėdos konservatorijos dėstytojai pianistei Neringai Burinskaitei. Vakaru vadovavo aktorė Olita Dautartaitė.

Į Laisvę fondo studijų savaitę Nidoje pokalbis tarp dr. Adolfo Damušio iš JAV ir Lietuvos Švietimo ministro Dariaus Kuolio. Kazio Ambrozaičio nuotrauka

Studijų savaitės metu Nidoje kalbasi Vytautas Valiusaitis, į Laisvę fondo Lietuvoje tarybos pirmininkas. I. Misiūnas, į Laisvę fondo Lietuvoje valdybos pirmininkas, ir dr. Kazys Ambrozaitis, į Laisvę fondo centro valdybos pirmininkas. Antano Sutkaus nuotrauka

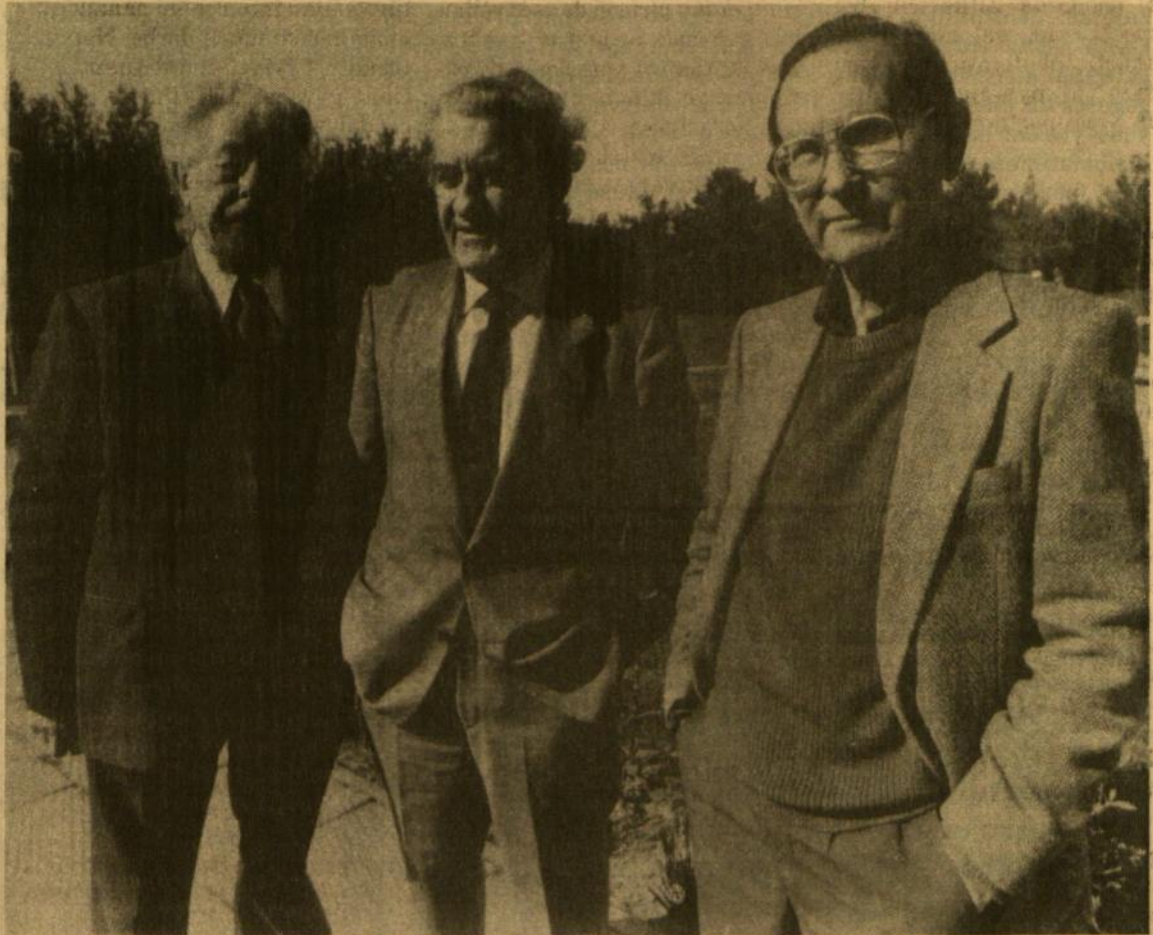
Šeštadienio koncerto programą atliko Vytautas Babravičius — „Simas“, vieno žmogaus teatras ir orkestras, su savo paties parašytu tekstu ir muzika. Jo daina vien iš daiktavardžių apie žmogaus gyvenimą, dainos apie biurokratus, ekologiją, sovietinius laikus, „nusipelnčius“ rašytojus ir kt. skambėjo lyrika, filosofija ir satyra.

O po šio koncerto įvykusiame paskutiniame pobūvyje neformaliai kalbėjo rengėjai ir svečiai,

sveikino visus tą dieną atvykęs į Nidą Aukščiausiosios Tarybos atstovas, Užsienio reikalų komisijos pirmininkas dr. Emanuelis Zingeris, išprokuotą duetą sudainavo net ir Adolfas ir Jadvyga Damušiai. Šampanas, dainos ir pro svetainės langus kopose besviečiantis mėnulis užbaigė pirmąją Lietuvoj į Laisvę fondo savaitę. Sekmadienio rytą autobusus išvežė mus per Karaliaučiaus kraštą atgal į Kauną ir Vilnių.

Į Laisvę fondo studijų savaitę Nidoje: (iš kairės) Kęstutis Lapinskas, Aukščiausiosios Tarybos atstovas, Lietuvos konstitucijos projekto autorius, Algis Raulinaitis iš JAV ir Valdemaras Katkus, Aukščiausiosios Tarybos atstovas, į Laisvę fondo Lietuvoje valdybos narys. Antano Sutkaus nuotrauka

Trys „Į Laisvę“ žurnalo redaktoriai: (iš kairės) Leonas Narbutas, „Į Laisvę“ dienraščio vokiečių okupacijos laikais redaktorius, Vytautas Volertas iš JAV, buvęs „Į Laisvę“ žurnalo, leidžiamo JAV, redaktorius, ir Juozas Baužys, dabartinis JAV leidžiamo žurnalo „Į Laisvę“ redaktorius. Antano Sutkaus nuotrauka

Jos lyrikos mūzai susigūžus

A. a. Pranės Aukštikalnytės-Jokimaitienės
septyniadešimt metų sukakties proga

VLADAS RAMOJUS

Kaip praneša išmintingai ir tikrai kultūringai A. Butkevičiaus redaguotas savaitraščio *Biržiečių žodis* išleistas 1992 metų kalendorius, šiemet, šalia kitų iš Biržų krašto kilusių kultūrininkų, 70 metų būtų sueję ir poetei bei filologijos mokslų kandidatėi Pranutei Aukštikalnytei-Jokimaitienei, kurios kūryba jaunystėje buvo artimai susijusi su Vytauto Mačernio, Mamerto Indriliūno, Broniaus Krivicko, Kazio Bradūno, Henriko Nagio, Alfonso Nykos-Niliūno, L. Švedo, Julijos Švabaitės, Pauliaus Drevinio karta. Beje, 1922 m. vasario 2 d. Vabalninke gimusios Pranutės gyvybė po sunkios ligos užgeso Vilniuje 1989 m. rugsėjo 8 d.

Nors esu beveik dviem metais jaunesnis už Pranutę, bet mums tamė pačiame Vabalninke teko kartu augti ir artimai vienas kitą pažinti, nes tėvai buvo draugai, o vėliau progai pasitaikius susitikti ir Panevėžyje, nors ten lankėm skirtingas gimnazijas ir Pranutė buvo aukštesnės klasės negu aš. Štai prieš akis vokiečių okupacijos laikotarpiu daryta nuotrauka prie Aukštikalnyčių namų Vabalninke. Iš joje esamų veidų šiandien nebe visi gyvi, nes antai stovėjo žiauri, daug gyvybių pareikalavusi Stalino ir kitų sovietų diktatorių epocha. Kai rėję matyti Dotnuvos Žemės ūkio akademijos studentas Jonas Gecevičius, žuvęs pokario partizanų kovose; Pranutės sesuo Elzė Aukštikalnytė, dabar gydytoja Vilniuje; Dotnuvos Žemės ūkio akademijos studentas Adolfas Vileišis, žuvęs pokario partizanų kovose; Pranutė Aukštikalnytė, mirusi 1989 metais Vilniuje, ir Petras Karoblis, Aukštesniosios technikos mokyklos studentas, dabar gyvenantis Kaune. Į šią nuotrauką dar įdėjus partizanų kovose žuvusius literatūros kritiką Mamertą Indriliūną bei poetą Bronių Krivicką, ilgametį Sibiro tremtinį, dabar Vilniaus katedros kleboną prel. Kazimierą Vasiliauską, Lietuvoje gyvenančius poetus Eugenijų bei Sibiro tremtyje kentėjusį Leonardą Matuzevičių, taip pat buvusį „sibirioką“ poetą Paulių Drevinį ir i Vakarus pasitraukusius rašytojus Leonardą Žitkevičių bei Aloyzą Baroną, gal tai būtų ir visas biržiečių literatūrinis būrelis, su kuriais jaunystėje Pranutė palaikė artimus ryšius.

Jos bičiulis Eugenijus Matuzevičius po Pranės Aukštikalnytės mirties to meto *Pergalės* žurnale rašė:

„Pranutė savo kūrybinio kelio pradžioje buvo įdomi, savita, daug žadanti poetė. Ją gyrė S. Nėris. Studijų metais palaikė V. Mykolaitis-Putinas. Bet istoriniai 1940-41 ir vėlesniųjų metų įvykiai, politinė-moralinė prievarta, asmenybės niveliavimas, smurtas daug ką sutrypė, sudaužė. Ir švelnioji, subtilioji lyrikos mūza susigūžė, pasitraukė į tylų kampelį. Pranutė ir jos vyras Gediminas Jokimaitis patyrė daug negandų, persekiojimų, nes į Gedimino biografiją buvo įkirs-tas žodis „tremtis“...“

O pagal profesorę Vandą Zabor-skaitę, „rašyti ir slėpti tokius eilėraščius buvo pernelyg baugu [...] O apie įėjimą į tarybinę literatūrą negalėjo būti ir kalbos – toks kompromisas be galo nuo-

Analais laikais su draugais gimtajame Vabalninke: (iš kairės) Jonas Gecevičius (žuvęs pokario Lietuvos partizanų kovose), Elzė Aukštikalnytė, Adolfas Vileišis (žuvęs partizanų kovose), Pranutė Aukštikalnytė ir Petras Karoblis.

širdžiam ir tyram Pranės Aukštikalnytės talentui buvo absoliučiai neįmanomas...“

Pranė Jokimaitienė tada neakivaizdiniu būdu baigė Pedagoginį institutą ir kurį laiką mokytojavo Panevėžyje bei Ukmergėje. 1957 metais perėjo dirbti Mokslo akademijos Lietuvių kalbos ir literatūros instituto tautosakos sektoriuje. Kaip rašo Leonardas Sauka žurnale *Metai*, „ji tapo kvalifikuota tautosakininke, apgynė disertaciją, daug nuveikė kultūros labui, susistemino apie 100,000 dainų, nuodugniai tipologizavo ir suklasifikavo vaikų, karinės-istorinės dainas ir balades...“

1969 metais išleina jos studija *Lietuvių liaudies baladės*, 1970 metais – *Lietuvių liaudies vaikų dainos*. Po to ji atsideda akademi-niam *Lietuvių liaudies dainynui*. Šio ciklo pirmasis tomas *Vaikų dainos* pasirodė 1980 metais, o 1985 metais išleina *Karinių-istorinių dainų* pirmoji dalis ir vėliau kitos. Pasak Leonardo Saukos, „šis žanras kai kam pasirodė pavojingas socialistinei santvarkai, ir rankraštis sąstingio metais ilgo jstrigo leidyklos stalčiuose. Tik pakeitus pavadinimą, papildžius naujais skyriais, knyga išvydo dienos šviesą“.

Šalia to darbo ant Pranutės pečių gulė etnografinių ansamblių konsultavimas, dalyvavimas jų vakaruose, propaguojant ir interpretuojant liaudies kūrybą. Profesorė Vanda Zaborskaitė straipsnyje „Neišsipildę pažadai“ pažymi:

„Tokiu būdu gyvenimas susiklostė lyg ir pakenčiamai, igavo prasmę kultūrinės, intelektualinės kūrybos dėka. Bet liko giliai užslėpta gėla, kad negalėjo atsiskleisti ir pasireikšti tai, kas jauستا savyje esant brangiausia ir esmingiausia. 1964-1965 metais ji pabando grįžti prie poezijos [...] Ją visą laiką slėgė, kad lietuvių poezija nėra apraudojusi ir išaukstinusi tų, kurie padėjo galvas pokario miškuose už šventą Tėvynės laisvės idėją, kurie kentėjo Sibiro sniegynuose. Tarp tų žmonių buvo ir jos artimi, mylimi jaunystės ir kūrybos draugai – ir žuvusieji M. Indri-

liūnas, Br. Krivickas, ir iš lagerių bei šachtų sugrįžusieji – gydytojas Vladas Šimkūnas, kunigas Kazimieras Vasiliauskas. Bet kartą, kai į rankas jai pateko K. Bradūno eilėraščių rinkiniais – ji su palengvėjimu ir nurimusia širdimi atsiduso – lietuvių poezija pasakė tai, be ko ji tautos ir istorijos akivaizdoje būtų likusi skolininkė...“ (*Proskyna*, 1990 Nr. 6).

Tuo tarpu žurnale *Metai* paskelbtą nekrologą „Poetės ir mokslininkės netekus“ jo autorius Leonardas Sauka baigia šiais žodžiais:

„Prisimintinas dar vienas jos bruožas. Ji visą laiką išliko ir gimtųjų vietų – Vabalninko – patriote. Būdama gimnaziste ir studente, ji kartu su savo bendramoksliais rengė jo apylinkėse vakarus, dalyvavo jo meniniame gyvenime. Iš mažens išmokta tarmė, paveldėta visa vietinė kultūra vėliau intensyviai panaudojama moksliniame darbe. Nenu-trūko jos ryšys su vabalninkiečiais, gyvenant ir Vilniuje: ji ir čia dalyvauja vabalninkiečių klubo veikloje...“

Tai tokia ypač jos vėlesnių draugų prisiminimuose iškyla Pranutė Aukštikalnytė-Jokimaitienė, Elzbieta ir Lietuvos atgimimo pirmojo laikotarpio veikėja bei 1919-1921 metų savanorio Antano Aukštikalnio, vėliau prekybininkais Vabalninke tapusių, vyriausioji dukra. Tad ir man tebūna įsta prisijungti prie šių poeto Eugenijaus Matuzevičiaus žodžių: „Pranutės bendramoksliai visada su pagarba ir meile atsimins ją – mokslininkę tautosakininkę ir mūsų tolimų jaunystės dienų poetę“.

PATAISYMAS

Prėjusio šeštadienio, birželio 13 dienos, *Draugo* kultūriniam priede, Juozo Baužio straipsnyje „Pilnutinė demokratija prie Baltijos jūros“ paminėta, kad į Laisvę fondo studijų savaitėje dalyvavęs Mindaugas Bloznelis, *Naujojo židinio* redaktorius. Kiek žinia, Mindaugas Bloznelis *Naujojo židinio* žurnalo neredaguoja.

Pranė Aukštikalnytė-Jokimaitienė

ILGESYS

Greičiau, pamest pradėtą šoki
Ir čia nebepakliūt!
O tu, širdie, tu nenešioki
sudužusių stiklų...

Jau vėl einu tyliai apstingus
Pakalnėm ir naktim...
O kaip gražiai čia žvaigždėm sninga
Rasotoj pilnaty!...

Baltai sušvitę dobiliukai,
Balti balti takai...
Kažkur toli, toli paliko
Ir žodžiai, ir juokai...

O nežinau, ko man čia reikia,
O nežinau, kas tu –
Tik sausas vėjas plaukus draiko –
Tik ilgesio apstu...

1938 rugsėjo 20
Panevėžys

TĖVYNEI

Ją matau –
mielos akys idube
ir toks kruvinas veidas. – –
Kur eini. –
Jau vėl –
jau saulutė seniai nusileido – –

Pasilik!
Gal nuplaučiau tą kraują,
gal nušluostyčiau dulkes nuo kofu! –
Pailsėk! –
Ten baisu! –
Ten, nuo marių grūmoja, grūmoja...

Jau vėl –
Tamsios vėtros klajoja
ir saulutė seniai nusileidus –
Vis eini. –
O tos akys idube, –
O toks kruvinas, kruvinas veidas...

1939 vasario 8
Panevėžys

* * *

Ir saulė šiandien leidžiasi
Keistai, keistai – –
Toli ten girios mėlynos,
Pilki raistai...

Toks kruvinas ir toks ramus
Pavakarys – –
Norėčiau kažką pasišaukt
Ar išvaryt...

Girdžiu, tarytum stagaras
Kur suvaitos – –
...Nesuprasi tu vakaro
Laukų maldos...

Nepajusi, kad kartais ji
Suvirpa tau...
...Kad aš juodos, juodos akys
Kažką radau...

1939 rugpjūčio 26
Vabalninkas

EROSAS

Mačiau galbūt sapnuodama:
Kažkas šviesu, šviesu ir žalia...
Mačiau, kaip smilga pagriovys
Nusilpo tvankume birželio...

Kažkas praslino su šešėliu,
Šešėliu ir žaibais... –
Mačiau, žiedeliai sudrebėjo,
Paskui – ugnis.. ir trenksmą baisų...

Neatsimenu – gal nubudau
Ir vėl šviesu, šviesu ir žalia.
tik kam tos ugnys ir žaibai, –
Ir smilga tvankume birželio?..

1940 vasario 12
Vilnius

KAINAS

Kaip dega gyslose
Aitrus, drumzlėtas vynas...
O kaktose
Baisios gėdos žymė...
Atsiveja!
Greičiau!
Nors kojos pinas,
Graudiniai velkasi žeme...

Jau taip arti girdžių
Laukinį riksmą
Ir vėzdus,
Fakelų ugnis,
Ir kruvinus laukus, sodybas, pievas...

Už ką?..
Juk aš nusilenkiau
Šlykštiesiems jų stabams
Pamiršusi galingą laisvės Dievą...

Och, kokia vėtra ir žaibai
man rauja plaukus...
...Graudiniai velkasi
Per dulkes ir kraujus...
Ne jie! Ne jie mane!
Sustok! Palauki! –
Tai, aš –
Mirtie,
Tave vejuos!...

1941 sausio 10
Vilnius

MIEGANTIS MIESTAS

Miegok, miegok senasai Mieste,
Aš sergėsiu Tave.
Tegul ramiai prisnūsta panaktiniai,
Išgesta ugnys,
Didžiųjų vartų nežanga grandiniai –
Tik aukštos žvaigždės – Tavo žiburiai...

Girdžiu –
Kaip šitą tylią naktį
Pavasaris atplaukia virš Tavęs –
Rasoja akmenys
Ir veržias grindiny gelsva žolytė –
Kaip šaltos miglos tyliai plaukia
Ir Tavo bokštus vos palyti...
Miegok ramiai, senasis Mieste,
Aš sergėsiu Tave –

Bet kas tenai?
Taip slenka pamažu ir ties pilim sustoja –
Šiurena vėliavos –
Jų akys ir šalmai ugnim liepsnoja – –

Miegok ramiai senasai Mieste –
Mes sergėsim Tave! – –

1941 vasario 3
Vilnius

* * *

Jie man pasakė
Tavo rūbai dulkini
Ir akyse nėra linksmos ugnies...
Kurion šalin
Tokia išvargusi eini?

Aš tyliai praėjau – –
Švytėjo saulėm mėlyni laukai
Ir mažos gėlės,
Ir jų linksmi juokai
Auksinėm upėm kėlėsi...

Aš tyliai praėjau laimingą slėnį
Ir pamačiau
Juodų kalnų šlaitus,
Ir baltas, tylinčias uolas,
Kaip mirusių veidai...

Ir pasakiau:
Aš liksiu čia
Toli, toli nuėjus
Nuo saulės ir žiedų...
Aš liksiu čia, –
Kalnų mažytis vėjas –
Nupūsti dulkėm
Mirusių veidų...

1943 kovo 1
Vilnius

SUGRĮŽIMAS

Kiekvieną vakarą sugrįžtu
Į tylų žemės krantą,
Kad neužplaktų
Nerami banga.
Kad neblaškyt širdies –
Žuvėdros pažeistos –
Sūrieji vėjai.
Kad tolimų žvaigždžių šviesa
Juodas pušis užliejus
Man glostytų rankas
Sushirdusias nuo irklo.
Kiekvieną vakarą sugrįžtu,
Kad auštant vėl išeičiau
Į neramiuosius vandenų kelius.

1965

APIE MUS ABU

Mes augome skurdžiai.
Maži medeliai girios glūdimoj.
Mus prausė žvarbūs rudeniniai lietūs
Ir trapios mūsų šakos
Saulėi tekančiai nemojo.

O žemės sulčių buvo mums per mažą,
Jų neištraukė šaknys susipynę
Ir paukščiai mus aplenkėdavo.
Tik ant didžiųjų medžių
Jie krovė skambančius lizdus.

Bet tu išsitiesei. Tvirtai šakas pakėlęs
Praskynei kelią į beribį dangų.
Dabar tau surenka kvapus mažytės
miško gėlės
Ir šviesios aušros viršūnė tavo dengia.

Tik ašen vis skurstu paunksmėj ir
tamsoj

...Tu paklausk –
Tai ošia ne klajūnas vėjas –
Tu paklausk –
Tai suokia ir vaitoja
Mano mažą širdis...

Ar išlaikys jinai,
Ar teks numirti – saulės neregėjus?
1965 spalio 30

* * *

Tie,
kurie manim tikėjo –
mirė.
...lenkias mažos, rasotos gėlės...

Tie,
kurie manęs ilgėjos –
mirė.
...driekiasi samanės...

Tie,
kurie mane mylėjo –
mirė.
...spindi mėnulio šviesa...

Palikau viena
ledinę žemės tyloj. –
Kaip ją sušildysiu,
Meile? – –

1966 vasaris

AUŠTANT

O kokia mėlyna šviesa
Mano mažos pirkelės vidų
Užlieja didelės ir liūdnos Tavo akys! –
Kaip du vaikai
Jos dairosi paklydę –
Ir išėini man nieko nepasakęs...

Jau aušta. Ir atbudusias šakas
Apleidžia skrendantys balandžiai –
Mano širdis
Viena pasaulyje širdis
Tyliai sustoja išsigandus –
Viena pasaulyje širdis,
Kaip mažas, skrendantis balandis...

NEBAIGTI EILĖRAŠČIAI

Kiek daug pradėtų, nebaigtų eilėraščių,
Lyg puokštės negyvų žiedų ant stalo guli
prieš mane.
O, kad jų baltus lapelius nuplaut galėčiau
Ne rašalo, bet kraujo nemune!

Gal jie atgytų vėl. Mano širdies pavėsyje
Linguotų išsiskleidę pumpurai
Ir godžiai galvas keldami į šviesą
Jums sektų saulės pasakas tyliai.

Vytautas Plukas

Lūžis takelyje

Vasaros epizodas

Jie žengia, žengia ir žengia. Žingsnis po žingsnio aukštyn. Kiekvienas judesys kruopščiai tikslus. Tėvas ir sūnus. Žingsnis po žingsnio pirmyn. Sūnaus jaunas žingsnis tvirtas ir žvilgsnis žvalus. Tėvo akys įsmigusios į takelį ir grumstus. Liekna gyvate raitosi takas. Kuprinės vis sunkėja. Gruzda ir krabžda žvirgždas po padais. Tai vieninteliai garsai ryto tyloje. Saulė jau prausia uolų veidus, žadina grumstelių, augmenį ir smiltelę. Iš lėto auksu apipila ežerą ir pievą slėnyje. Tėvo žingsnis kas kartą trumpesnis, atodūsis dažnesnis. Jį į žemę sleigia kuprinė ir metų našta.

* * *

Vidudienio saulės kaitroje maudosi uolos. Keleivių žingsniai tirpdo tako vingį po vingio. Slėnyje pradingsta namas ir žmogus, matyti tik ežeras, pievos ir per slėnį įbrėžtas kelias. Ir upelis. Kalnai, apgaubti spalvų ir šešelių skara, rodos, per tarpkelį vieni į kitą žiūrėdami, šnekasi tylia byla. Tėvas kalba atsidusdamas. Žingsnis — žodis, žodis — žingsnis. Žmogus priverstas grumtis, sūnaui, darosi stipresniu. Mano kūnas jau senas, bet mano dvasia dar jauna. Todėl, va, aš vėl su tavimi, sūnaui, į aukštumas žengiu. Keliausime pro ežerus, kuriuose dieną šviečia saulė, o naktį mėnulis. Rasime šaltinius, kur upeliai gimsta. Eisime stirnų, briedžių ir mešų pėdomis. Kilsime į aukštumas, skirtas anė. žmogui, anei gyviui, tiktai ereliams, debesims ir dievams.

* * *

Jie nori pažvelgti į kalnus iš arti, žengti jų veidų raukšlėmis, matyti, atrasti, jausti, patirti nežinoto savyje ir nežinomo aplinkoje, iki šiolie nesutikto kelyje. Žingsnis seka žingsnį. Jie žengia palengva, susimąstę, dėl pasirinkto vargo sau neprieikaštaudami. Tai jų pasaulis ir jie jaučiasi jame gerai. Apačioj kalnų didybė apjuosta paslaptingai tamsiomis miškų juostomis. Viršūnėse nuoga uolų rimitis. Viduryje, kur tarp uolų varganai įsispraudę, liūdni, neužaugos krūmokšniai sveikina keleivius. Štai vargana žolytė, grakščios, bet retos gėlytės mėgina papuošti aštraus žvirgždo sausą takelį, spalvotais savo žiedlapiais palinksminti keleivių akis. O kalnų veidas keičiasi kas minutę. Prašliaužias debesėlis šešėliu nušluostu prakaitą nuo uolų veidų. Išryškėja jų bruožai, pasikeičia jų pavidalai, padvelkia kita nuotaika ir vis kintančios varsos labiau jaudina akį. Didžios dvasios čia, rodos, nei mire, anei gyvos, tarpsta uolų lizduose, slepiasi šešėliuose ir, nematomos, stebi retus praeivius.

* * *

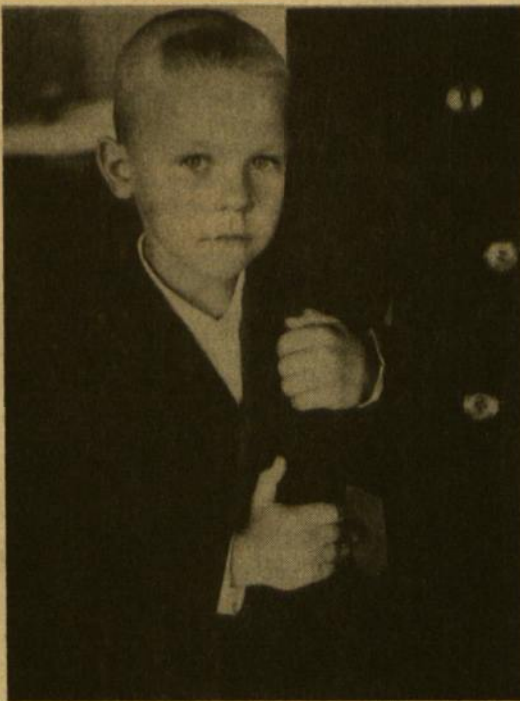
Nuo amžino ledo nuslydusios vėsios srovės bangėlėmis glosto ežero krantų uolas, džiovina keleivių prakaito lašus, gaivina jų žingsnį ir žvilgsnį. Tarp uolų vietomis riogso mirusių medžių sąvartos. Lyg grumstynėse kritę kariai, sniegas ar uolų nugalėti ar kokių įtūžusių vejų tarp uolų sugrūsti, regis, laukia deramų laidotuvių. Pašlaitėmis ištāršyti ir sukritę, lietaus ir saulės nublizginti, išbale, beluobiai kamieniai ir šakos, lyg vaiduoklišku skeletu sanariai, akivaizdžiai liudija gyvasties laikinumą. Kur ne kur žaibų suaižytas medžio stuobrys tebestypso nuogas, plikomis šakomis priekaištaudamas dangui už savo ne laiku mirtį. Ką galvoji, tėve? — įsiterpia į tvankią tylą sūnus. Matau debesyse mūsų palikto ramaus vandenyno mirąžą. Saulėlydis. Akiraityje toluomoje laukia tamsios burės.

* * *

Vidudienio kaitra. Visiška ramuma. Rodos, saulė viršugalvyje, reginio apstulbinta, sustojo. Lankstus debesėlio šešelis, prabėgdamas, lyg pasiklydes, praskuba kalnų šlaitais. Vėjelio dvelktelejimas tūkstančiais pirštų trumpam pašiausia ežero paviršių, bet įkalnėje, kaip siūlas ištįsusio kalnų takelio nepasiekia, keleivių veidų nepaglosto. Kuprinių svoris didėja, alegia. Sausas ir alsus oras dusina. Jokios atgaivos. Keleivių vandens atsargos išsekusios. Ežeras apačioje, gan toli, aptvertas uolų pylimu, neprieinamas, o šaltinio linksmos šnekos dar negirdėti. Tylu ir tvanku. Sausra ant uolų ir po liežuviu. Karštas oras dar ir deguoniui šykštus.

* * *

Tėvui tenka vis dažniau ir dažniau stabtelėti ir giliau atsikvėpti. Sūnus dar žvitrus.

„Tėvo ranka“, 1965
Antano Sutkaus nuotrauka

Skubėdamas akimis takeliu, kylančiu į aukštį ir vedančiu prie kito ežero, taria sustojusiam tėvui: Tėve, po valandos pasieksime šios dienos tikslą...

Tėvo kojos jau švininės, žingsnis sunkus, jėgos visiškai išsekusios. Sukritęs ant uolų po varganu krūmokšniu skystame jo šešėlyje, aštrių uolų guolyje jis ieško atvangos. Užmerkтомis akimis jis mintija. Žmogus, kuris keliauja su kitu, yra tik pusiau laisvas, negu keliaudamas vienas, nes dažnai pusė jo dėmesio būna nukreipta į bendrakeleivį. Ypač tėvo į sūnų ir sūnaus į tėvą. Šiuo atveju, ir ypač dabar, labiau sūnaus į tėvą negu atvirkščiai. Nebeturiu jėgų, atleisk, sūnaui, nenoriu tapti dar didesne našta. Aš suprantu, atsako sūnus, kurį dar vaikystėje tėvas mokė mylėti gamtą, matyti jos grožį, klausytis kalnų kalbos, ieškoti, stebėti ir stebėtis, tausoti ir gerėti, bet būti ir apžvalgiu. Pro akis slydo buvusių kelionių su sūnumi, jo jaunystėje, vaizdai. Tada reikėjo tėvui skatinti sūnų žengti pirmyn, kilti aukštyn. Kaip jautiesi, tėve? Ah, koks pagaltvio minkštumas! — mėgina jis juokauti, atšliejęs galvą ant uolos, išvengdamas tiesaus atsakymo...

* * *

Laužavietė paežerėje tarp uolų ir pušų. Tėvas, pušelės pavėsyje išsitiesęs, žvelgia į skaidrų dangų. Pakilęs vakaris popietės vėjelis maloniai glosto veidą ir gaivina. Prasikuošęs pro pušelės spyglių kuokštus, krūpčiodamas nešioja slapta žinias tarp pušų ir uolų.

Pušelės šakutės ištiesios vien tik į rytus. Vakaris vėjas neleido joms augti į ežerą, į vakarus. Rudos didžgalvės skruzdės laksto pušelės šakutėmis arba tarp žemėn nukritusių spyglių, skubiai, susirūpinusios kažko ieško. Netyčiomis užklydusios ant tėvo veido pažadina jį iš saldaus snaudulio. Mėlynoje dangaus pievoje slampinėja padriki debesėliai. Labai švarūs ir nerūpestingi. Kalnuose labai retas, pušies spyglių kilimu tapęs, lygios žemės plotelis tėvui dabar nebe toks minkštas kaip kadaise, bet malonus ir netgi patogus. Prie tėvo veido iš žalios žolės žiupsnio ištįsęs guvus, geltonas žiedelis, nustebeš netikėtu kaimynu, kraipo savo dailią galvutę ir gailų veidelį. Sūnaui, atei! Žiūrėk, jis toks pat dailus, kaip ir tu. Nenuskindamas aš jį tau skiriu. Jeigu kada nors vėl čia su savo atžalomis buvosi ir rasi naujai pražydusį, tu jį jiems padovanok. Sakyk, čia nuo senelio.

* * *

Pavakarys. Virš retų žiedelių savo imantrų šokį vikriai narsto kalnų kolibris. Šešėliai jau pradeda savo kasdienę kelionę iš slėnių. Jie šliauždami apdengia slėnius, užkloja miškus, nusuodina uolas. Į tamsos tvaną nenoromis grimsta kalnai. Galiausiai naktis praryja viską. Viena po kitos užgimsta tyros ir linksmos žvaigždės. Palengva jomis prisipildo visa tamsi erdvė. Ryškį Šiaurinė primena seniai užmirštų jūreivių mintyje prigesusias keliones. Primena pritemusias jų pasakas ir jau ne taip seniai prarastus namus. Paukščių Take tyliai tirpsta ir liejasi laikas, krūptelėdamas krintančia žvaigžde. Žmogaus išperėtas metalinis paukštis skrieja vienišas į bekraštę žvaigždynų erdvę. Ryškį žvaigždė sumirga virš

Naujos parodos Balzeko
Lietuvių kultūros muziejuje

Ateinantį penktadienį, birželio 26 dieną, 7:30 v.v. Balzeko Lietuvių muziejuje, Čikagoje, bus atidarytos dvi naujos parodos: „Kintančios Lietuvos sienos — 800 metų kartografinė apžvalga“ ir „Amerikos lietuvių patriotiniai plakatai 20-ojo amžiaus pradžioje“. Pirmojoje parodoje akcentuojamas nuolatinis Lietuvos sienų kitimas, pradedant Karaliaus Mindaugo laikais, kai lietuvių kunigaikščių žemės susivienijo į galingą valstybę, ir baigiant nepriklausomos Lietuvos Respublikos sienomis šiandien.

Antikiniai ir modernūs Lietuvos bei Rytų Europos žemėlapių iš Muziejaus kartografijos rinkinių iliustruoja Lietuvos teritorijos pokyčius per praėjusius aštuonis amžius. Daug vietos skiriama Lietuvos karalystės augimui viduramžiais, unijai su Lenkija 1569 metais, Lietuvos-Lenkijos padalijimui tarp Austrijos, Prūsijos ir Rusijos 18-ame amžiuje, Mažosios Lietuvos teritorijai (dabartinei Kaliningrado sričiai, priklausančiai Rusijai, tačiau apgyvendintai lietuvių nuo neatmenamų laikų), Lenino 1920 metais pripažintai Lietuvos sienai, Vilniaus ir Suvalkų krašto praradimui 1920 metais, Klaipėdos sugražinimui Lietuvai 1923 metais ir vėlesnei jos okupacijai 1939 metais, Vilniaus atgavimui 1939 metais, sovietų ir nacių okupacijoms Antrojo pasaulinio karo metu, sovietinio laikotarpio Lietuvos sienoms ir dabartinėms Nepriklausomos Lietuvos sienoms, žymiai sumažėjusioms dėl grobikiškų kaimynų veiksmų.

Parodoje nemaža tikrų kartografinių išmūybių, kaip, pavyzdžiui, Ptolemij (1541), Muenster (1550), Mercator (1578), Sanson (1655), Jaillot (1698), Schenk (1700), Homann (1720), Brion (1786), Faden (1799), Cary (1811), Arrowsmith (1842), Lizars (1847) Lietuvos žemėlapių originalai, o

Iš Balzeko Lietuvių kultūros muziejuje atidaromos naujos parodos „Amerikos lietuvių patriotiniai plakatai 20-ojo amžiaus pradžioje“.

taip pat žymiojo Radvilų žemėlapių (1613) egzempliorius, kuriame šalia Lublino unijos nustatytų sienų nurodyta ir senoji Lietuvos valstybės teritorija.

Parodoje „Amerikos lietuvių patriotiniai plakatai 20-ojo amžiaus pradžioje“ eksponuojama labai retų, spalvingų ir neįprastų lietuviškų patriotinių plakatų, sukurtų 1918–1935 metais, kolekcija. Daugumą šių plakatų išleido lietuvis imigrantas Augustinas Laukžemis savo Newark, New Jersey, spaustuvelyje.

Laukžemis gimė Lietuvoje tuomet priklausiusioje carinei Rusijai. Dėl nepasisekusio lietuvių ir lenkų sukilimo Rusijos valdžia įteiso lietuviškų spaudos draudimą. Laukžemis buvo vienas iš daugelio knygnešių, rizikavusių gyvybe, nešant į Lietuvą iš Mažosios Lietuvos knygas ir periodinę spaudą. Nėra tiksliai žinoma, kada Laukžemis atvyko į Ameriką, tačiau 1918 metais jau veikė jo įkurta spaustuvelyje Newark, New Jersey. Lietuvai paskelbus nepriklausomybę, Lauk-

žemis ėmė leisti įvairiausių lietuvišką patriotinę spaudą: kalendorius, atvirkus ir žymiųjų plakatų. Augustinas Laukžemis mirė 1940 metais.

Plakatų dailininkai nežinomi, nes nėra jokių parašų. Galbūt juos kūrė pats Laukžemis, nors yra akivaizdi plakatų stilistinė įvairovė. Tuo pat metu keliems plakatams yra charakteringas primityvistinis sekimas Viktorijos epochos alegorine tapyba. Kai kuriuose plakatuose derinamos lietuviškos ir amerikietiškos temos, dažnai naudojami patriotiniai šūktai pažadinti Amerikos lietuvių tautiniams jausmams vardan laisvos Lietuvos.

Šias abi parodas parengė Balzeko Lietuvių kultūros muziejaus vykdomasis direktorius Valentinas Ramonis, padedamas muziejaus bendradarbio Danio Lapkaus.

V. R.

Povilas Tamulionis
Seattle festivalyje

Gegužės 23, 24 ir 25 dienomis Seattle, Washington, vyko ten labai populiarius tarptautinis „Folklife Festival“. Jūratės Mažeikaitės-Harrison ir kitų Seattle lietuvių pakviestas, festivaly dalyvavo jau turėjęs parodas Čikagoje meistras diebirbys iš Lietuvos, Povilas Tamulionis. Jį į savo paviljoną priėmė Seattle skandinavų kilmės visuomenės Nordic Heritage Museum. Tikimasi, kad Tamulionio darbai puikiai atstovavo Lietuvos liaudies kūrybai tarp kitų Šiaurės Europos kraštų meistrų darbų. Renginio metu jis turėjo demonstruoti savo drožimo būdą. Vežėsi į Seattle 15 kūrinių, eksponuotų Čikagoje, ir keletą kitų, kuriuos planavo užbaigti, stebint žiūrovams.

Povilą Tamulionį Amerikoje globoja Lituanistikos tyrimo ir studijų centro pirmininkas dr. Jonas Račkauskas.

(arza)

žemis ėmė leisti įvairiausių lietuvišką patriotinę spaudą: kalendorius, atvirkus ir žymiųjų plakatų. Augustinas Laukžemis mirė 1940 metais.

Plakatų dailininkai nežinomi, nes nėra jokių parašų. Galbūt juos kūrė pats Laukžemis, nors yra akivaizdi plakatų stilistinė įvairovė. Tuo pat metu keliems plakatams yra charakteringas primityvistinis sekimas Viktorijos epochos alegorine tapyba. Kai kuriuose plakatuose derinamos lietuviškos ir amerikietiškos temos, dažnai naudojami patriotiniai šūktai pažadinti Amerikos lietuvių tautiniams jausmams vardan laisvos Lietuvos.

Šias abi parodas parengė Balzeko Lietuvių kultūros muziejaus vykdomasis direktorius Valentinas Ramonis, padedamas muziejaus bendradarbio Danio Lapkaus.

V. R.

vakarių kalnų keteros. Tai sūnaus Alfa, o jos atspindys ežere — tėvo Omega. Tėvas ir sūnus, be žodžių, juodoje tamsoje ir gilioje tyloje, geria nakties ramybę ir žvaigždžių burtus.

* * *

Sūnus gyvena mokytis ir mokosi gyventi. Žvaigždės byloja tėvui, jog jam vos valanda, kita, beliko gyvenimui, gamta ir šiandien sūnumi pasidžiaugti. Mintija tėvas: tegu sūnus vienas keliaus rytoj takeliu į viršūnes. Lai jis dar gaivinsis šaltiniuose. Lai jis vienas pasiklauso kalnų ir vėjų šnekos. Gal jis ir neprimins naujų takelių, neužkops ant dar žmogaus nepalietusių uolų ir viršūnių, o tik

keliaus tais takais, kuriais kiti jau ėjo, bet pamatys, sužinos, pagalvos, svajos ir savo veidą ežerų veidrodžiuose stebės, save suras, augins, brandins... Pėdas paliks? Juk niekas amžinai nepasilieka toks pat. Viskas visatoje kinta. Net uola. Ir jis keisis. Kitimas daro gyvenimą įdomesniu, malonesniu, gal geresniu. Be to, virš šių viršūnių plazda laisva vėliava — mastė tėvas, kol nuovargis ir naktis paskandino jį į gilų miegą.

* * *

Iš miego atsibudę kalnai neskubėdami nusirengia tamsų rūbą ir išnyra iš nakties gelmių. Saulė, iš pradžių pylusi auksą ant

„New Mexico“ — Stasio Žilevičiaus nuotrauka iš Lietuvių fotografų 1987 metų parodos Čikagoje.

kalnų viršūnių, jau žvejoja brangakmenius sidabrinėse ežero bangėlėse. Prie palapinės tėvo ir sūnaus triušas šykštus žodžiais ir oras tvankus atsiskyrimu.

Jie apleidžia laužavietę. Vėl žingsnis seka žingsnį. Žengia tėvas, už jo — sūnus. Štai už uolos takelis prausiasi vėsioje upelio srovėje. Tyra, vėsi ir gaivinanti uolų sula striukle liejasi iš uolos properškos. Versmė. Pradžia. Visos gyvybės eliksiyas. Godžiais gurkšniais atsigaivinę abu papildė atsargas kelionei ir vėl žengia. Geriausias metas grįžti į takelį. Vieniša žuvėdra žegnoja ežerą, rytą ir keleivius.

* * *

Kurį laiką pro ežero ištaką jie eina kartu. Tylomis. Lieptelis per iš ežero čiurlenančią tėkmę. Štai jau takas, kuriuo vakar žingsniavo aukštyn. Abu jaučia tą patį. Laimingai, sūnaui, sėkmės! Laimingai, tėve, saugokis! Ranka spūsteli ranką. Skruostas glaudžias prie skruosto. Sūnus tolsta sparčiais žingsniais. Aukštyn. Tėvas stovi ir jo žvilgsnis lydi sūnų. Rooo-lannn-dai! Rolandai, s-ė-k-m-... Žodis užspringsta gerklėje, balsas įstringa gomuryje. Ašaros užtvindo akis. Sūnus nebeatigreja... nebegirdi... o gal ir jam geriau nebegirdėti... Nuo tėvo akių jį paslepia takelio lūžis ir krūmokšniai. Saldžiai karčiomis ašaromis apakusiose tėvo akyse paskęsta ir kalnai, ir takelis. Kiekvienas žingsnis žemyn gramzdina tėvą gilyn į retai išgyventą vienvietės ankštumą. Sūnus, saulės lydimas, kyla takeliu pro ežerą, kol kalnai jį praryja. Jo laukia aukštumas, viršūnės jam moja. Tėvas žingsnis po žingsnio žengia žemyn, žemyn, žemyn. Drėgnas žvilgsnis įstrigęs į tako gruzdą, retkarčiais pasineria į žemai slėnyje sidabru tviskantį ežerą.

Akinanti saulėlydžio šviesa veržiasi per kalnų trobelės langus į vidų. Tėvas prisimerkęs žiūri į horizontą boluojančius, beveik permatomus, lyg kalnų keteros keistai sukarpytus debesis. Pasilenkusi, visa baltai apsirengusi nepažįstama moteris, lyg iš tolybių, sako: Galėjo ir kitaip baigtis... nepasiekus slėnio... pakelėj...

Kambario gilumoje stovi tėvą stebėdamas ir šypsodamasis sūnus.